

Karl Johans kyrka på

Skeppsholmen med Karl Johans kyrka och Amiralitetshuset. Oljemålning från 1850-talet i Stockholms stadsmuseum.

Holmkyrkan lög fram till 1822 på den plats där senare Nationalmuseum kom att uppföras. Till höger syns Skeppsholmsbrons landfäste. Teckning från slutet av 1600-talet av Erik Dahlbergh.

Skeppsholmen

Kyrkan på Skeppsholmens krön är, med sitt åttkantiga kupolkrönta rum, en av Stockholms vackraste och mest centrala samlingslokaler.

Fastighetsverket genomför nu en allmän översyn och renovering av interiören, samtidigt som man söker förbättra möjligheterna för en mer flexibel användning av rummet.

I juni 1822 brann den gamla amiralitetsskyrkan i Stockholm. Den var belägen på Kyrkholmen och kallades därför ofta för Holmkyrkan. Den relativt enkla träkyrkan härstammade från 1630-talet men hade blivit ombyggd och förändrad flera gånger, bland annat 1657, 1732 och 1818. Den var avsedd för flottans personal, som bildade en exterritoriell församling. Detta innebar att församlingen inte hade några geografiska gränser och man tillhörde församlingen var man än var bosatt i Stockholm. Myndigheterna hade under en följd av år diskuterat att uppföra en helt ny kyrkobyggnad och 1791 hade även framförts förslag om att Amiralitetshuset på Skeppsholmen, vilket vid den tiden utnyttjades som sädesmagasin, skulle byggas om till kyrka.

Men nu frågar sig kanske läsaren var Kyrkholmen låg och varför flottans kyrka byggts där? Svaret hänger samman med örlogsflottans historia i Stockholm.

Flottan och Skeppsholmen

Gustav Vasa brukar betraktas som den svenska flottans skapare och under hans tid låg skeppsgården – örlogsvar-

vet – på stadsholmen invid slottet. År 1611 flyttades skeppsgården till den holme som då kom att kallas Skeppsholmen, men som i dag heter Blasieholmen. Den nuvarande Skeppsholmen kallades då Wangsön, som kommer av ordet vång och betecknar åker eller gärde. Nybroviken sträckte sig vid denna tid uppåt Stureplan och Skeppsholmen var skild från Norrmalm genom Näckströmmen, som rann från Nybroviken längs nuvarande Näckströmsgatan till Norrström. Själva skeppsgården, där till exempel regalskeppet Vasa byggdes 1628, låg ungefär på nuvarande Strand Hotells plats. Ett amiralitetshus byggdes 1634 vid den lilla gata som nu heter Grevgränd, och dess murar finns kvar än i dag i det Sörensenska palatset vid Fersenska terrassen. I dag ingår byggnaden i Svenska Handelsbankens kontorskomplex.

Kring 1640 flyttades så skeppsgården ut till det som i dag kallas Skeppsholmen, där ett nytt amiralitetshus och flera andra byggnader uppfördes. För att skilja på den nya och den gamla Skeppsholmen började man använda namnet Blasieholmen, sannolikt för att borgaren Blasius Dundi ägde mark där. Flera stora adelspalats byggdes så småningom på den gamla skeppsgårdens mark. Mest känt är väl Bååthska palatset, som stod klart 1669 efter Nicodemus Tessin d.ä:s ritningar. Palatset är sedan 1877 de svenska frimurarnas högberg.

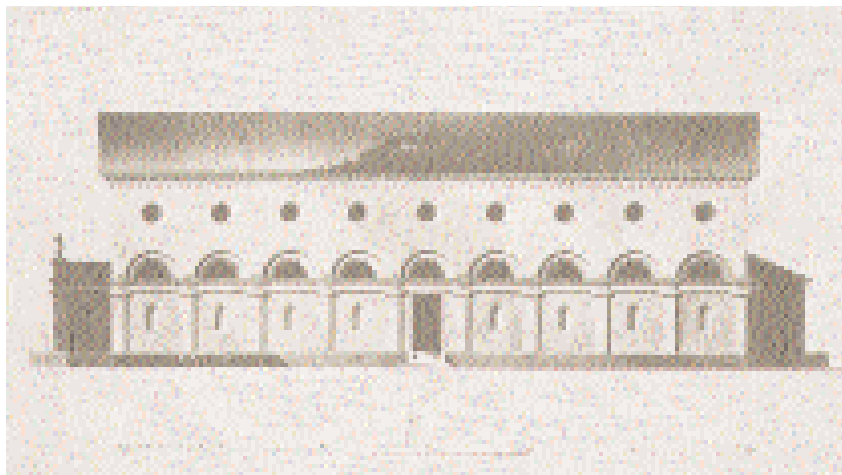
Redan 1680 avvecklades det mesta av verksamheten på den nya Skeppsholmen till förmån för den nya örlogsbasen Karlskrona. En förläggning till Blekinge innebar nämligen stora fördelar. Nu kunde äntligen den svenska flottan löpa ut samtidigt som den danska huvudfiendens, i stället för att behöva vänta på islossningen i Stockholms skärgård. Det förändrade strategiska läget efter Stora nordiska kriget 1700–1721 innebar dock att man åter satsade på en örlogsbas i Stockholm, nu främst för galärflottans behov. År 1756 blev denna del av örlogsflottan en självstän-

Överstelöjtnant Blom

Ganska snart efter den gamla kyrkans brand igångsattes planeringsarbetet för att skapa en ny kyrka. Redan efter någon vecka bestämde chefsämberet vid Stockholmseskadern att gudstjänst «ordenteligen bör hållas» och befälde «provisionellt inredande» av ett rum i det så kallade Södra fundamentet, en byggnad från 1740-talet vid flottans varv på Skeppsholmen. Tackelkammaren i husets andra våning inreddes som kyrksal, och allmänna gudstjänster skulle «tills vidare» hållas där. Detta 'tills vidare' kom att räcka fram till sommaren 1842. I dag används Södra fundamentet, ursprungligen ritat av Carl Hårleman, av Folkhögskolan Skeppsholmsgården som bedriver utbildning i traditionellt båtbyggeri.

En kort tid efter branden anmodades överstelöjtnant Fredrik Blom att upprätta förslag till en ny kyrkobyggnad och även föreslå lämplig byggnadsplats. Därmed började handläggningen av ett ärende som skulle ta mer än två årtionden att slutföra och som har kommit att räknas som ett av Bloms viktigaste arbeten. Att det var just den 41 år gamle Blom som fick uppdraget var ganska naturligt, eftersom han sedan 1817 var chef för bygnadsdepartementet vid Arméns flottas eskader i Stockholm. Från samma år var han också professor i bygnadskonst vid Konstakademien, samtidigt som han också hade en anställning vid Överintendentsämbetet, Fastighetsverkets föregångare. Förutom sina offentliga uppdrag hade Blom även en stor privat verksamhet som sträckte sig från fabrikation av flyttbara hus till innehavet av en porslinsmålningsfabrik. Han var överstelöjtnant, utnämnd 1821, i Flottans mekaniska kår, en ganska liten organisation om ett tiotal officerare som sysslade med byggnationer och drift av flottans varv i Karlskrona.

Redan vid första etappen av nybyggnadsplaneringen uppstod svårigheter. Blom befann sig nämligen i Norge på «obestämd tid» och chefen för örlogsstationen, amiralen Carl Fredrik Coyet, beslöt sig för att försöka vinna tid. Han utsåg själv den byggnadsplats som borde väljas, nämligen området söder om och i höjd med stora Tyghuset på Skeppsholmen, i dag Östasiatiska mu-

Överst. Hovintendenten Carl Fredrik Sundvalls förslag till kyrka på Skeppsholmen 1823.

Mitt. Fredrik Bloms, av Karl XIV Johan år 1823 godkända, ritning till kyrka på Skeppsholmen.

Nederst. Skeppsholmen från sydväst 1838. Teckning av Carl Stefan Benmet.

dig enhet under namnet Skärgårdsflottan eller Arméns flotta. År 1824 sammanslogs örlogsflottan och Arméns flotta åter. Nå, allt detta är nog gott och väl, men Kyrkholmen då? Jo, denna holme låg längst ut på nuvarande Blasieholmen och hade tidigare kallats Käplingeholmen. Kyrkholmen försvann i och med de stora utfyllnadsarbeten som gjordes för uppförandet av Nationalmuseum 1846–1866. Skeppsholmsbrons norra fäste vilar i dag på det som tidigare var Kyrkholmen.

Kyrkans interiör mot altaret 1946. Framför fönstren står Johan Niklas Byströms skulpturgrupper: «Tron och Hoppet» och «Den Christliga kärleken».

«Ritning till Predikstol i Carl Johans Kyrka å kongl. Skeppsholmen Stockholms Station af Kongl. Maj:ts Flottas Mekaniska Departement den 10 Mars 1843, F. Blom»

seet. Berggrunden var fördelaktig ur ekonomisk synpunkt och Coyet framförde även estetiska motiv. «Förutnämnda lokal, som till alla sidor är fri till utsikten» framförde han i sin skrivelse, «erbjuder ett för huvudstadens förskönande ypperligt tillfälle att där anlägga en kyrka av första rangen», med plats för omkring 1 600 personer.

En kyrka i 8-kantig form

För att få kompetent hjälp hänvände Coyet sig till Överintendentsämbetet med anhållan om lämpliga ritningar. Överintendentsämbetet remitterade frågan till hovintendenten Carl Fredrik Sundvall, kanske mest känd för universitetsbiblioteket i Uppsala, som hade ett förslag färdigt i januari 1823. Det godkändes av överintendenten Silverstolpe och översändes med kostnadsförslag till Skeppsholmen. Ritningarna visade en strängt formgiven klassicistisk byggnad utan torn, som inte gjorde beställaren förtjust, vilket inte var så konstigt då heller inte Sundvall själv var särskilt entusiastisk. Lyck-

ligtvis hade emellertid Blom hunnit återkomma från Norge och gjort två olika ritningar som Coyet – tillsammans med Sundvalls förslag – insände till Förvaltningen för Sjöärendena, som hade att besluta i frågan. Bloms ena förslag var i «parallelogramform med gipsat trätak invändigt», medan det andra var i 8-kantig form. Det senare förslaget ger intryck av att vara påverkat av Pantheon i Rom, men säkerligen var också Trefaldighetskyrkan i Bloms hemstad Karlskrona – ritad av Nicodemus Tessin d.y. i slutet av 1600-talet – en inspirationskälla. Även Louis Jean Desprez, som hade varit Bloms lärare, torde ha haft inflytande på detta och andra av Bloms verk. När Förvaltningen lät ärendet gå vidare till Kungl. Maj:t förordade man Bloms långdkyrka, som var det billigaste förslaget.

Statsrådsprotokollet av den 28 oktober 1823 tillåter oss inte att följa eventuella olika meningsyttringar utan tar bara upp statssekreterare Quidings yttrande då ärendet avgjordes. Han framhöll att han nogsamtidigt insåg vikten av att

söka förekomma statsverkets betugande med nya utgifter, men dessa betänkligheter motvägdes av kravet på att uppföra «ett huvudstaden värdigt tempel». Han föreslog därför att man valde det dyraste förslaget, den åttkantiga kyrkan, till en kostnad av 53 815 riksdaler banco. Statsrådet instämde med fördraganden och Karl Johan skrev med sin säregna piktur sitt gillande på originalritningen. Blom var visserligen kungens favoritarkitekt, men trots det är det kanske förvånande att planerna på en kyrka av så ovanligt, ja revolutionerande, utseende antogs utan debatt. En av landets första centralkyrkor, utan torn och andra traditionella kännetecken, tycks inte alls ha väckt några protester.

Trots att Coyet redan utvalt en passande plats för kyrkan, innebar valet av den åttkantiga centralkyrkoformen att frågan måste övervägas på nytt. Förvaltningen för Sjöärendena följde Bloms förslag om det fria läget på höjden ovanför högvaktsbyggnaden och söder om Tyghuset, alltså i närheten av den plats som Coyet utsett. Amiralen fick i uppdrag att under den kommande sommaren utföra bergsprängningar och andra markarbeten på platsen. För att arbetena skulle gå så snabbt som möjligt begärde den strängt upptagne Blom att en sjöofficer skulle anställas som arbetsledare. Som nivelleur önskade han mekaniske eleven Blom. Denne borde också biträda vid arbetsritningarnas utförande, ett arbete som Fredrik

Blom tidigare mestadels tvingats betala ur egen kassa. Coyet godkände endast anställandet av Gustav Adolf Blom, som under många år framåt skulle bli till stor nytta och som efter Fredriks död skulle överta befattningen som örlogsstationens arkitekt. Befattningen stannade därmed inom familjen, för Gustav Adolf var yngre bror till Fredrik och liksom honom tillhörig Mekaniska kåren. Brodern hade också varit elev vid Konstakademiens byggnadsskola. Denna nepotism framskymtar även vid senare tillfällen, som när Fredrik anställde sina bägge systemsöner Hawerman vid Överintendentsämbetet under den period när han själv var tillförordnad överintendent.

Kupolen

Med hjälp av kommenderade båtsmän och dalkarlar som arbetade på beting, utfördes de närmaste åren markarbetena på tomten. I närheten av Karlberg och i Solnaskogen sprängdes granitblock, som under Fredrik Bloms personliga kontroll höggs till kant-, sträck- och trappstenar. Stenfoten fullbordades 1825 men under de kommande åren måste arbetet läggas ner flera gånger. Det var svårigheter både med ekonomi och med arbetskraft, men 1832 stod yttermurarna i stort sett färdiga. År 1833 blev äntligen ett år med påtagligt arbetsresultat. Man började med att avlägsna skyddande betäckningar och bytte sedan virke i byggnadsställningarna. Därefter byttes även virket i

fönster och dörrar från furu till ek. Så putsades hela exteriören, ställningarna avlägsnades och byggnaden uppenbarade sig för första gången i sina enkla, välavvägda former. Under sommaren lyckades Blom, med stöd från kungen, att få Förvaltningen att godta en kupol i stället för en enklare takform. Blom satte omedelbart igång med arbetena och med hjälp av lätta ställningar från kornischen kunde han mura upp attikan. Detta var nödvändigt då medel för att uppföra byggnadsställningar från marknivån saknades. I juli 1843 var kupolen välvd och även beslagen med järnbleck. Ansvarig för det sistnämnda arbetet var bleckslagarmästaren Meurling, som i sitt kontrakt måste gå med på den hårda bestämmelsen att «ansvara för alla brister som å taket kunna yppas under nästföljande 10 år». Ännu saknades dock lanterninen, utformad som ett klassiskt tempel, som skulle pryda kupolen.

När nu stora delar av de yttre arbetena var avslutade kom turen till kyrkans interiör. En viktig del av interiören var de 20 fristående joniska kolonnerna som skulle omgärda kyrkorummets. De var från början avsedda att utföras i trä, men redan 1827 hävdade Blom, med stöd av Coyet, att det var fördelaktigast att gjuta dem i järn. Förvaltningen lät sig dock inte ryckas med av Coyets optimism, utan fastställde att kolonnerna skulle utföras i olikartat material, baserna av huggen sandsten, skaften av för ändamålet särskilt bränt tegel och kapitälerna av armerad gips. Större betydelse för interiörens utseende fick den nya anordningen av altarplassen som förvaltningen 1833 anmälde för Kungl. Maj:t. I det ursprungliga approberade förslaget hade Blom utformat en absid. Innanför en halvcirkelformad altardisk skulle det klassiskt utformade altarbordet resa sig. Fonden skulle utgöras av fyra toskanska kolonner, med draperier emellan. Kolonnerna skulle uppbära en läktare med predikstol. Hela anordningen var till stor del ekonomiskt motiverad, då man på detta sätt kunde spara in en altartavla.

Sammanförandet av altare och predikstol var dock knappast lämpligt ur estetisk och kultisk synpunkt, så Blom föreslog nu i stället att altarväggen skulle göras plan och prydas med en altarmålning, som sedd från kyrkans

Ett av målen med den pågående renoveringen är att öka tillgängligheten för funktionshindrade. Vid den södra entrén jämnas nivåskillnaderna med en ramp.

Kyrkan återfick sin ljusa kulör i samband med Fastighetsverkets fasadrenovering 1998.

mitt interfolierades med arkivolt och kolonner. Predikstolen placerades strax framför två kolonner väster om altaret. De stora ofärgade fönstren, som vetter åt alla väderstreck, ger fortfarande det jämna och klara ljus som är en av centralkyrkans fördelar.

Karl Johans kyrka

Under de följande åren förlöpte arbetena med kyrkan mycket långsamt. Först våren 1841 slöts kontrakt beträffande lanterninens utförande, ett ärende som föregåtts av många meningsutbyten. Lanterninen uppfördes under sommaren och avslutades i september med att fönstret i lanterninens botten ned mot kyrkan täcktes av vitt taffelglas.

Interiören var vid denna tid långt ifrån färdig. Problem hade uppstått bland annat med måleriarbetena, men våren 1841 meddelade Blom att han lyckats införskaffa anbud «av en utmärkt konstnär, herr professor Linnell som av kärlek för konsten nedsatt sitt anbud ända till 466 riksdaler banco». Professorns arbete med kassettmål-

ningarna i taket ansågs så lyckade att han även fick uppdraget att måla kolonner och pilastrar. Trots förvaltningens motstånd blev inte kyrkans inre målad i kallt onyanserat vitt utan fick en väl stämd kolorit, som fick betydelse för kolonnernas och listverkens karaktär.

Innan de sista statsbidragen för måleriarbetena blivit beviljade – det rörde bland annat predikstolen – hade kyrkan invigts. Detta skedde den 24 juli 1842. Den sjunde samma månad hade chefen för Sjöförsvarsdepartementet meddelat att kungen tillåtit att den efter honom skulle få benämnas Karl Johans kyrka. Redan några månader efter invigningen togs kyrkan även i bruk som konsertsal.

Församlingen upphör

Kyrkan har inte förändrats i någon högre grad sedan invigningen. De apostlastatyer som pryder murnischerna understryker det antikiserande i rummet, men de fick efter några år sällskap av professor Byströms två stora gipsgrupper. Deras uppställning i kyrkan berod-

de väl mest på att boutredningsmännen av skulptörens dödsbo skänkte dem hit för att på något sätt få dem placerade. Det är inte känt vad arkitekten tyckte om idén. År 1863 inlades stengolv i stället för det ursprungliga trägolvet och smärre reparationsarbeten genomfördes 1894. På 1920-talet målades de flesta av byggnaderna på Skeppsholmen, så ock kyrkan, i en gul färg som man då uppfattade som traditionell. Den ursprungliga ljusa färgen återkom vid renoveringsarbetena 1998.

Beredskapstjänsten under de bägge världskriegen medförde förluster, inte minst för flottan. Till minne av de sammanlagt 83 man som omkom under tjänstgöring har flera minnestavlor satts upp vid kyrkans huvudentré mot väster.

Skeppsholmsförsamlingen upphörde 1969 då örlogsvarvet slutligen flyttade ut till Muskö i Stockholms södra skärgård. Flottan hade då, i olika etapper från 1945, även övergivit sina anläggningar på ön. ■

*Thomas Roth;
Forskare vid Armémuseum*